

Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600–1650)

Ending Process of the Family Union in Ayntab City (1600-1650)

Zülfiye KOÇAK
Ömer Nasuhi Bilmen İlköğretim Okulu

Özet

Aile, aynı çatı altında yaşayan anne, baba ve çocuklardan meydana gelen sosyal bir yapıdır. Bu çalışmada, XVII. yüzyılda Ayntab şehrinde toplumun temelini oluşturan en önemli yapılardan olan aile birliğinin sona erme süreci ele alınmıştır. Şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlara dayanarak şehirdeki boşanmaların ne şekilde gerçekleştiği ve sonuçlarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. İslami kurallara göre eşler arasındaki anlaşmazlıklarda, bütün yollar denendikten sonra başvurulacak en son çare olarak görülen boşanma; İslam hukuku ve geleneklere göre gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Şer'iyye Sicili, Boşanma, Çocuk, Talak, Nafaka.

Abstract

Family is a social institution consisting of mother, father and children living under the same roof. In this study; the ending process of family institution which is one of the most important establishment in the foundation of a society in Ayntab city in XVII. Century, has been considered. Based on şer'iyye records, the study is tried to reveal the conditions in which divorces took place and their consequences. Divorces, which were seen as the last solution in the cases of disputes between the spouses, had been exercised pursuant to Islamic law, customs and traditions.

Keywords: Ayntab, Şer'iyye Records, Divorce, Child, Talaq, Alimony.

I- GİRİŞ

Günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehir; güneyde Suriye, doğuda Şanlıurfa'nın Birecik ve Halfeti, batıda Adana'nın Bahçe, Osmaniye ve Hatay'ın Hassa, kuzeyde Kahramanmaraş'ın Pazarcık, kuzeydoğuda Adıyaman'ın Besni

ilçeleri, güneyde Kilis ile komşudur.¹ Ayntab'ın coğrafi konum itibariyle Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye arasında, gerek askeri gerek iktisadi bakımdan stratejik öneme sahip bir bölgede², ilk uygarlıkların kurulup geliştiği Mezopotamya ve Akdeniz arasında olması, ayrıca Akdeniz ve Güneyden gelip, doğuya batıya ve kuzeye giden yol kavşakları üzerinde bulunması tarihinin renkli olmasını sağlamış, dolayısıyla tarih öncesi çağlardan bu yana insan topluluklarının yerleşim sahası olmuştur.³ Bölge; Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmış⁴ ve Osmanlıya dâhil olmadan önce Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluk devletleri ve Dulkadir Beyliği hâkimiyetinde kalmıştır.⁵ Yavuz Sultan Selim 1516 yılında çıkmış olduğu Mısır seferinde Behinsi üzerinden geçerek, Ayntab yakınlarındaki Mezüban (Merzban) çayı kenarına gelmiş ve ordugâhını kurduğu sırada Memlukların Ayntab hâkimi Yunus Bey'in tabiiyetini bildirmesiyle bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.⁶ İdari yönden ilkin Arap vilayetine daha sonra da 1531 yılında Dulkadir (Maraş) beylerbeyliğine bağlı bir sancak haline getirilmiştir.⁷ 1598 yılında, Halep beylerbeyliğine bağlanmıştır. Ancak kısa süre sonra ekonomik zorluklar nedeniyle yapılan düzenlemeyle tekrar Maraş eyaleti sınırları içinde yer almış⁸ ve üç yüz yıla yakın bu eyalete bağlı kalmıştır.⁹

Ayntab'ın tarihçesine dair verilen bu kısa bilginin, şehirde aile ve aile birliğinin bozulması hususunda verilecek bilgilere temel teşkil edip konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği düşünülmektedir.

Aile; “anne- baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik”¹⁰ olarak

¹ Ejder Kalelioğlu, “Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası”, *AUDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3–4 (1971), s.140; B. Darkot-T. Dağlıoğlu, “Ayntab” *İA*, C.II s.64; Ejder Kalelioğlu, “Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler”, *AÜDTCFD*, XXVIII / 3–4 (1970), Ankara 1977, s.39.

² Hüseyin Çınar, “18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Editör: Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s.267.

³ *Gaziantep İl Yıllığı 2002*, Gaziantep 2002, s.1–5.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, “Hz. Ömer Devri”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, C.II, İstanbul 1992, s.89–90.

⁵ Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988, s.1–16.

⁶ İlyas Gökhan, “Gaziantep Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* 22 Ekim 1999, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 2000, s.63.

⁷ İsmail Altınöz, “Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)”, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep 1999, s.114–116.

⁸ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.15.

⁹ İsmail Altınöz, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kahramanmaraş 2009, s.71.

¹⁰ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazılar Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, I, Ankara 1990, I, s.207.

tanımlanmaktadır.¹¹ Ailenin varlığı ve sürekliliği evlilikle sağlanır.¹² İslâm hukukunda evlilik; karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akit olarak tanımlanmıştır.¹³ Toplumda ailenin oluşabilmesi için erkek ve kadının evlilik birliğini kurması gerekmektedir.¹⁴ Bu birliğin kurulabilmesi için gerekli olan ise nikâhtır. Nikâh akdi denilen sözleşme; İslam hukukuna göre esas itibariyle tarafların ve şahitlerin iştirakiyle akdedilen medeni bir akit, geçerli olabilmesi için resmî memurun veya din adamının huzurunda yapılması şart değildir.¹⁵

İslam hukuku, biyolojik üremeyi sağlayabilmek ve toplumdaki yasa dışı seksüel eğilimleri engelleyebilmek için eşler arasında sürekli bir hayat ortaklığını desteklemiştir.¹⁶ Bununla beraber evlilik bağının çözülmezliği ilkesini benimsememiş; yani boşanmayı kabul etmekle beraber, onu hoş karşılamamıştır. Boşanma; taraflardan birinin ya da her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm veya adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi¹⁷ veya eşler arası anlaşmazlıklarda bütün yollar denendikten sonra, başvurulacak en son çaredir.¹⁸

Boşanma, evliliği sona erdiren sebeplerden olup toplumu ve devleti yakından ilgilendirmektedir. Çünkü boşanma sadece karı kocanın şahsını değil aynı zamanda çocukları, iki tarafın ailelerini ve dolayısıyla toplumu ilgilendirmektedir. Eşler için mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı haline gelen bir evliliği sürdürmeye çalışmak da kişiler ve toplum açısından zararlıdır. Bu bakımdan evlenmeye olduğu kadar boşanmaya da devletin müdahalesi kaçınılmazdır.¹⁹

İslam hukukunda evliliğin sona ermesi başlıca iki yolla mümkündür. Birincisi, talak; evliliğin kocanın bazı istisnai durumlarda kadının veya her ikisinin irade beyanıyla veyahut da hâkimin hükmüyle sona erdirilmesidir. İkincisi fesihtir. Fesih; nikâh akdi anında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik sebebiyle evliliğin feshedilmesidir.²⁰

İslâmiyet, boşanma yetkisini erkeğe vermekle birlikte, çeşitli şekil ve sebeplerle kadına da bu hakkı tanımıştır. Kadının bu hakkını kullanabilmesi için; kocanın hastalıklı ve kusurlu olması, nafakayı karşılayamaması, kaybolması veya

¹¹ M. Akif Aydın, "Aile", *DİA*, C.II, s.196.

¹² İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, İstanbul 2000, s.203.

¹³ M. Akif Aydın, "İslâm Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s.1.

¹⁴ Fahrettin Atar, "Nikâh", *DİA*, C.XXXIII, s.112.

¹⁵ Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", s.1; Joseph Schact, "Nikah", *İA*, C.IX, s.257.

¹⁶ Bilgehan Pamuk, "Conditional Divorce in Ottoman Society: A Case from seventeenth-Century Erzurum", *Bilig*, Winter/2008, Number 44, s.112

¹⁷ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir 1996, s.155.

¹⁸ M. İbrahim el-Kaysi, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (Ter. Nusrettin Boleli), İstanbul 1985, s.103.

¹⁹ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976, s.15.

²⁰ M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* İstanbul 1985, s.35; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.34.

evini terk etmesi, kötü davranması, şiddetli geçimsizlik, zina iftirası ve kocanın eşine yaklaşmama yemini gibi bir takım geçerli sebepleri olmalıdır.²¹

Osmanlıdaki evliliklerde toplumsal onay ve sosyal baskı ne kadar önemli ise boşanmalarda da o derece önemlidir. Bu nedenle boşanma, kadı, naib, ihtisap ağası veya din görevlilerinin huzurunda gerçekleşmiştir.²²

Bu çalışmada Ayntab mahkemesine yansıyan birçok boşanma davasından yola çıkılarak, XVII. yüzyıl Ayntab’ında aile birliğinin bozulmasına neden olan boşanma türleri örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

II- KOCANIN TEK TARAFLI İRADESİYLE BOŞANMA (TALAK)

Kocanın tek taraflı iradesiyle, herhangi bir neden göstermeksizin evliliğe son vermesiyle gerçekleşen boşanmadır. Boşanmaya başvuran kişinin koca olması gerekmektedir. Kocanın tek taraflı boşanma hakkını kullanabilmesi için herhangi bir sebep olmasına gerek duyulmadığı gibi bunun geçerli olabilmesi için mahkeme kararına da ihtiyaç duyulmamıştır. Kocanın *seni boşadım, boş ol* gibi tek taraflı beyanı, boşanma için yeterlidir.²³ Tek taraflı irade ile eşini boşama hakkı kocaya aittir ancak; bu hak kocaya verilirken, mihr ödeme mecburiyeti göz önüne alınmış, ayrıca bu hakkı gereksiz kullanmaması için de tedbir ve müeyyideler getirilmiştir.²⁴ İslam dini, bunu bir hak olarak görmekle beraber *helallerin en sevimsizi* olarak nitelendirmiştir.²⁵

Ayntab mahkemesine yansıyan davalar arasında kocanın tek taraflı beyanıyla gerçekleşen boşanma davaları bulunmaktadır. Bunlar arasında bazıları vardır ki koca herhangi bir gerekçe göstermeden ve mahkemeye başvurmadan karısından üç talak (talak-ı selase) boşanmıştır. Bu tip davalar, kadınların durumlarını netleştirmek istemeleriyle mahkemeye yansımıştır. Kadınlar sadece durumlarını netleştirmek için mahkemeyi kullanmamışlar aynı zamanda hakları olan mihr ve nafakalarını da bu yolla talep etmişlerdir. 15 Rebiyülâhir 1056/30 Mayıs 1624 tarihinde kayıtlara geçen Meryem’in davası bu duruma örnek teşkil etmektedir. Şehreküstü Mahallesi’nde yaşayan Meryem, kocası Ali’nin üç senedir başka diyara gidip kendisine nafaka ve kisve adıyla herhangi bir şey göndermediğini ve 40 gün evvel Sivas’ta kendisini, bazı Müslümanların huzurunda talak-ı selâse ile boşadığını söylemiştir. Meryem’in söylediklerine Sadıklar Mahallesi’nden Ali bin Hasan ve Şehreküstü Mahallesi’nden İbrahim bin Hacı Ali

²¹ Halil Cin- Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, İstanbul 1996, s.111-115.

²² Hayri Erten, *Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001, s.111.

²³ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Terfik”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: V, İstanbul 1985, s.1.

²⁴ Hayreddin Karaman, “İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara 1993, s.391.

²⁵ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s.55.

şahitlik etmiştir.²⁶ Meryem, muhtemelen mihr ve nafaka hakkını kullanmak için bu davayı mahkemeye taşımıştır. Koca, boşanmanın nedenini ortaya koymadığı gibi mahkemeye onaylatma gereksinimi de duymamıştır.

Kocanın tek taraflı iradesiyle gerçekleşen boşanmaların bir nedeni de toplumda kadının uygun görülmeyen hal ve davranışlarıdır. Koca, eğer karısının uygunsuz hallerini görmüş ve bunu ispatlamışsa, kadın hiçbir hak talep etmeden boşanmak durumunda kalmıştır. 2 Cemaziyelâhir 1030/24 Nisan 1621 tarihinde Kürkçiyân Mahallesi'nden Kara Hasan, evine giren sarhoş Mehmed hakkında soruşturma talep etmiştir. Soruşturma sırasında mahalleli Hasan'ın karısı için; "*iyi diyemeyiz evine daima levendât girer çıkar*" şeklinde beyanatta bulunmuştur. Hasan, bu beyan üzerine karısının durumunu kabul etmeyip onu bain-i talak boşamıştır.²⁷ Yine Mehmed bin Hüseyin, karısı Habibe'yi Mehmed bin Yusuf ile aynı döşekte gördükten sonra, Habibe'yi üç talak ile boşamıştır.²⁸ Her iki boşanma davasında da kadının mihr ve nafaka bahsinin geçmemiş olması, ahlaksızlık ve zina durumlarında kadının bütün haklarından vazgeçtiğini göstermektedir.

Talakın gerçekleşmesi için kocada ve zevcede birtakım şartlar aranmakta ve kocanın tam ehliyetli (baliğ ve akıllı) olması gerekmektedir.²⁹ Buna en güzel örnek Yahni Mahallesi'nden Yahya'nın davasıdır. Yahya, üç ay önce boşadığı karısı Fatma ile tekrar bir araya gelmek istediğinde, olay sırasında aklının başında olmadığını gerekçe göstermiştir. Ancak Fatma bunun doğru olmadığını Yahya'nın beş vakit namazı cemaat ile kıldığını ve aklının başında olduğunu iddia etmiştir. Yahya'nın durumuna mahallelinin de tanıklık etmesiyle mahkeme Yahya'nın talebine olumlu yanıt vermemiştir.³⁰

Boşanma iradesi; sözlü, yazılı ve işaretle olmak üzere üç şekilde ifade edilmiş ve kullanılan sözler iki gruba ayrılmıştır. Birincisi; sarih sözler olup burada kocanın gerçekten boşanma niyetinde olup olmadığına bakılmamıştır. Talak veya bu kökten bir sözcük kullanmışsa, kocanın evlenmeye son verme niyetinin kesinlikle mevcut olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki koca aksini iddia etse, boşanma niyetinde olmadığını yeminle teyit etse, kadına bu sözler söylenmişse bile kabul edilmemiştir.³¹ Ayntab'da boşanma ile ilgili en yaygın kullanılan sarih söz, *talak-ı tatlik*'tir. Bu gibi davalarda koca, İbn-i Eyyüb Mahallesi'nden Murad gibi mahkemeye giderek karısının huzurunda boşanma talebinde bulunmuş, karısına; "*talak-ı tatlik ile tatlik eyledim*" şeklindeki beyanı ile boşanma gerçekleştirmiştir.³² Bu sözü sarf eden kocanın niyeti kesinlikle boşanmadır ve boşanma gerçekleştikten sonra kadın üzerindeki bütün haklarını kaybetmektedir. Kürkçiyân Mahallesi'nden

²⁶ GŞS. 17/103.

²⁷ GŞS. 168/24.

²⁸ GŞS. 170B/148.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.II, İstanbul 1968, s.193; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.40.

³⁰ GŞS. 16/91

³¹ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.48-49.

³² GŞS. 16/34. Benzer Davalar İçin Bkz. GŞS. 10/97, 16/43, 16/100, 17/18, 17/88, 19/78.

Emine'nin boşandığı kocasının kendisine rahatsızlık vermesinden dolayı mahkemeye şikâyet etmesi³³ bu tür hak kaybının bir sonucudur. İkinci olarak; kullanılan sözler kinâyeli sözler denilen farklı anlamlarda kullanılabilen sözlerdir. Bu sözleri sarf eden kocada gerçekten boşanma niyetinin olup olmadığına bakılmıştır. Kinâyeli sözler sarf eden koca niyetini ortaya koyduğu takdirde evliliğini devam ettirebilmiştir. Koca, karısını kesin veya dönülebilir şekilde bir veya iki yahut üç kere boşamak istiyorsa, boşanmanın hukuki hüküm ve sonuçları, ona göre değişmiştir.³⁴ 20 Cemaziyelevvel 1030/12 Nisan 1621 tarihinde Çukur Mahallesi'nden Şevki'nin, mahkemeye giderek “*üç taş atıp boş ol dedim talak-ü akd-ü talak zikr eylemedim*” şeklindeki ifadesini, Müftü Mevlana Emrullah Efendi'den aldığı fetvayla destekleyip evliliğini devam ettirmeyi başarabilmesindeki³⁵ etken, talak sözcüğünü kullanmamış olmasıdır.

Talak beyanına gelince; İslam hukuku kocaya, hangi çeşit talak ile olursa olsun karısını üç defa boşama yetkisini (üç talak hakkı) vermiştir. İlk ikisinde koca, dilerse belli şartlarla karısına tekrar dönebilmiştir.³⁶ Kocanın üçüncü talak hakkını kullanması halinde ise, boşanmış olduğu karısı bir başka erkekle evlenip sonradan boşanma veya ölüm ile bu evlilik de sona ermeden birinci koca ile tekrar evlenememiştir. Üçüncü boşanmaya bu sebeple “Beynûnet-i Kübra = Büyük Ayrılık” denilmektedir.³⁷ Talak dönülebilir olup olmamasına göre de iki kısma ayrılmıştır. Birincisi ric'i talak, ikincisi bain-i talaktır. Ric'i talakın hükmü, iddet süresi içerisinde kocanın zevcesine dönebilmesidir.³⁸ 23 Ramazan 1027/13 Eylül 1618 tarihinde İbn-i Eyyüb Mahallesi'nden Refiye mahkemeye giderek kocası Mehmed'in kendisini boşadığını ancak şimdi yeniden evlenmek istediğini söylemiştir. Mehmed, “*akd-ü talak zikr etmedim*” şeklinde ifade vermiş ve “*zikr-i talak, akd ü talak zikr etmedükçe talak-ı ric'i olur*” ifadelerini içeren fetvayı mahkemeye sunmuştur. Mahkeme, Mehmed'e talak zikr etmediğine yemin ettirdikten sonra nikâhlarını tekrar kıymıştır.³⁹ Yine 8 Şevval 1027/28 Eylül 1618 tarihinde Elif binti Hamza kendisini bain-i talak boşayan kocası İbrahim'e kendi rızası ile vardığını ve *bain-i talak ile boşamak ile tekrar nikâh olunması caiz olmak ile İbrahim'e vardım*⁴⁰ şeklindeki ifadelerini kayıt altına aldırmasında ric'i talak gerçekleşmiştir. Ancak iddet süresi içerisinde tekrar nikâh gerçekleşmezse bu tip talaklar, bain-i talaka dönüşmüştür. Bain-i talak ise, kocaya ancak boşadığı eşine yeni bir nikâh ve mihr ile dönme imkânı veren boşanmadır.⁴¹ 6 Recep 1052/30

³³ GŞS. 168/45.

³⁴ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.50.

³⁵ GŞS. 168/16.

³⁶ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.113; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.39.

³⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974, s.115 vd.

³⁸ Ö.N. Bilmen, *Kamus*, C.II, s.220.

³⁹ GŞS. 12/103.

⁴⁰ GŞS. 12/110.

⁴¹ Coşkun Üçok -Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1991, s.98; Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.114–117; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.39–40. Bu tür

Eylül 1642 tarihinde Akyol Mahallesi'nden Abdi, bain-i talak boşadığı eski eşi Gülistan'la tekrar nikâh olmak isteğiyle mahkemeye gitmiştir. Bu çift, yeni belirlenen mihr ile nikâh olmuştur.⁴² Yine 18 Rebiyülevvel 1047/10 Ağustos 1637 tarihinde Kerime binti Mustafa, mahkemede eski kocası Mehmed bin İskender ile bir kuruş mihr-i muaccel ve bir kuruş mihr-i müeccel ile yeniden nikâhlanmıştır.⁴³ Bu davada tecdid-i nikâh'ın yapıldığı kayıtlı değilse bile yeniden mihr belirlenmesi ve olayın mahkeme aracılığıyla meşrulaştırılması, tecdid-i nikâh yapıldığını göstermektedir.

Kocanın boşamayı ifade eden irade beyanı, kayıtsız ve şartsız olabileceği gibi, geciktirici bir şarta veya vadeye de bağlanabilmiştir. Kayıtsız şartsız boşanmaya *münecciz talak*, geciktirici bir şarta bağlanan boşanmaya *muallâk talak* ve vadeye bağlanan boşanmaya ise *muzâf talak* denilmektedir.⁴⁴ Koca karısına eğer *bir daha seni döversem benden boş ol*, ya da *eğer ahar diyara gidip gelmezsem benden boş ol* gibi beyanatta bulunmuş ise, ortada şarta bağlı bir durum söz konusudur. Bu şekilde şarta bağlı boşanmalarda, şartın gerçekleşmesiyle boşanma da gerçekleşmiştir. Bu şart gerçekleşene kadar evlilik kurumu devam etmiştir. Vadeye bağlanan boşanmanın hüküm ve neticeleri ise kocanın tespit etmiş olduğu zamandan itibaren başlamıştır.⁴⁵ Akyol Mahallesi'nden Ramazan, *“eğer karıma başka bir mesken tedarik edemezsem benden üç talak ile boş olsun”* şeklindeki şartını yerine getirememesi⁴⁶ ve Ammi Mahallesi'nden Saadet'in kocası Hasan'ın: *“eğer seni bir daha döversem benden üç talak boş ol”* şeklinde şart etmesine rağmen, kendisini dövmeye devam etmesi⁴⁷ olaylarında gerçekleşen boşanmalar, şarta bağlı boşanmalara örnektir. Şartlı davalarda boşanmanın gerçekleşmediğini gösteren kayıtlar da mevcuttur. Burada müftülerden alınan fetvalarla ya da kişilerin yeminli beyanlarıyla boşanmanın gerçekleşmediği kanıtlanmaktadır. Tevbe Mahallesi'nden Raziye hatun Zilhicce 1055/18 Ocak 1646 tarihinde, mahkemeye giderek Kocası Mehmed'in *“eğer bundan akdem karım Raziye'yi darb eder isem benden üç talak boş olsun”* diyerek şart etmesine rağmen kendisini darb etmeye devam ettiğini söyleyerek boşanma talebinde bulunmuştur. Mahkeme tarafından sorgulanan Mehmed'in *“zevcem mezbure Raziye'yi darb etmemeğe şart ettim talak-ı selase şart etmedim”* demesi üzerine Raziye'den şahit istenmiştir. Raziye'nin *“şahitlerim yoktur”* demesi üzerine bu defa da mahkeme Mehmed'e talak şart etmediğine dair yemin teklif etmiş ve Mehmed'in yemin etmesiyle boşanma gerçekleşmeden dava kapanmıştır.⁴⁸

---

boşanmaların şartları ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ö.N. Bilmen, *Kamus*, C.II, s.220–230.

⁴² GSS. 16/175.

⁴³ GSS. 15/81.

⁴⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.41; Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.113.

⁴⁵ Bilmen, *Kamus*, C.II, s.254; Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.58.

⁴⁶ GSS. 10/291.

⁴⁷ GSS. 15/121.

⁴⁸ GSS. 17/2.

Ayntab'da yaşayan erkekler eşlerini dövmeyeceklerine, nafakasız bırakmayacaklarına dair sıklıkla şart koşmuşlardır.⁴⁹ Kadınların, dayak atan ve nafaka temin etmeyen kocalarını şikâyet etmeleriyle mahkemeye çağrılan kocalar, suçlarını kabullenmişler, belki evliliklerini devam ettirme arzuları belki de kadınların kendini güvende hissetme isteğinin sonucunda oluşan zorlayıcı tavırlarının neticesinde, mahkemede söz vermek durumunda kalmışlardır. Erkeklerin çoğunlukla yapamayacakları davranışlar için söz verdikleri ve bu davranışları daha sonraki zamanlarda tekrarladıkları bu davranışları tekrarladıkları durumlarda ise kadınların mahkemeye başvurup boşanma talep ettikleri görülmektedir.⁵⁰ Erkeklerin yapamayacakları sözler vermeleri muhtemelen ya mahkemede kadı karşısında suçlu konumunda bulunmalarından ya da mahkemedeki şühûdü'l-hâl karşısında kendilerini baskı altında hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumu bir fırsat olarak değerlendiren kadınlar, bazen kocalarını üzerlerine evlenmeyeceklerine⁵¹ bazen kendilerine ayrı bir ev açacaklarına⁵² ve bazen de kendilerini Ayntab'dan alıp başka yere götürmeyeceklerine⁵³ dair mahkemede şart etmelerini sağlamışlardır. Bunların dışında çok farklı konularda şart etme olayları mahkemeye yansımıştır.⁵⁴

III- KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE BOŞANMA (MUHÂLÂA, HUL'U)

Kadının rızasına dayanması prensip olarak kadının erkeğe bir bedel ödemesi gibi özellikleriyle talaktan ayrılan muhâlâa (hul'u), kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evlilik bağının karşılıklı rıza ile sona erdirmesidir. Muhâlâa'da erkeğin boşanma ehliyetine sahip olması yeterli görülmüş ise de, kadının tam ehliyetli olması yani akıl, balığ ve reşit olması şartı konulmuştur.⁵⁵ Muhâlâa türü boşanmalarda kadın, sevmediği, kendisine hayatı zindan eden anlayamadığı fakat kendisini boşamak da istemeyen kocasından kurtulabilecek ve evlilik hayatına son verebilecektir. Erkek de ondan alacağı meblâğ ile maddi zararını telâfi etmek ve tekrar evlenebilme imkânını elde edecektir.⁵⁶

Muhâlâa, talak sayıldığından üç talak hakkından biri kullanılmış; evliliğin feshi olarak kabul edildiği takdirde ise talak hakkı kullanılmamış sayılacaktır.⁵⁷ Muhâlâa ne şekilde değerlendirilse değerlendirilsin, Türk hukuk tarihinde en çok görülen ve şer'îye sicillerinde çok sık rastlanan bir boşanma şeklidir.⁵⁸ Keza

⁴⁹ GŞS. 15/121, 15/209, 15/262, 17/2, 168/103, 170B/171.

⁵⁰ GŞS. 15/121, 17/2.

⁵¹ GŞS. 15/56.

⁵² GŞS. 16/233.

⁵³ GŞS. 170B/89.

⁵⁴ GŞS. 10/291, 12/133, 20/43, 162/267.

⁵⁵ Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.117.

⁵⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C.II, İstanbul 1974, s.311.

⁵⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s..312.

⁵⁸ Cin- Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.II, s.117.

Ayntab'da en yaygın görülen boşanma şekli muhâlâa'dır.⁵⁹ Bu tip boşanmalarda, genellikle kadın kocasını razı edebilmek için kocasının zimmetinde olan mihr, nafaka, iddet-i nafakası ve her türlü haklarından vazgeçmektedir.⁶⁰ Kadın bütün haklarından vazgeçmekle birlikte, bazen boşandığı kocasına başka mallar da verebilmektedir. Kürtünciyan Mahallesi'nden Fatma, mahallede bulunan evini ve eşyasını⁶¹ boşandığı kocası Hasan'a hulu' olarak vermiştir. Bazen de bütün haklarından vazgeçen karısına ev, eşya veren veya borcunu bağışlayan kocalar da olmuştur. Ancak bu gibi davaların sayısı oldukça azdır.⁶² Kadınların muhâlâa'ya başvurma nedenlerinin başında şiddetli geçimsizlik gelmektedir. Bu durum kayıtlara *aramızda adem-i zindegân olmamakla* gibi umumî bir ifadeyle belirtilmektedir.⁶³ Cevizlice Mahallesi'nden Habibe, mahkemeye giderek kocasıyla âdem-i zindegânı olmadığını ve kocasının zimmetinde olan kadınlık haklarından vazgeçtiğini söyleyerek boşanmak istemesi⁶⁴ ve yine Tarlay-ı Atik Mahallesi'nden Saliha'nın mihr ve iddet nafakasından vazgeçerek kocası Ahmed'den boşanması⁶⁵ anlaşmalı boşanmaya örnek teşkil etmektedir.

Anlaşmalı boşanmalarda eğer koca boşanmaya razı ise, mahkeme kararına gerek kalmadan da boşanma gerçekleşmiştir. Kocanın durumu mahkemeye intikal ettirmeme gayreti, belki de boşanacağı kadının bir takım taleplerinin önüne geçme çabasından kaynaklıdır. Bu tip boşanmalarda genellikle kadınlar olayı mahkemeye taşımışlardır.⁶⁶ Bunun muhtemel nedeni ise kadının içinde bulunduğu durumu mahkemede onaylatmak ve sonraki yaşamında gerçekleşme ihtimali olan yeni bir evliliğin önündeki hukuksal engelleri kaldırma çabasıdır.

IV. TEFRİK TÜRÜ BOŞANMA

Boşanma hakkına sahip olmayan kadının, evlilikte mağdur olmasını önlemeye yönelik bazı sebepler ile kadının hâkime başvurma ve evliliğine son vermesine tefrik denir.⁶⁷ Hastalık, kusur vb. nedenlerin bulunması halinde meşru kabul edilen ve iki şeyin biri birinden ayrılması manasına gelen tefrik, hâkimin kararıyla gerçekleşen boşanma türüdür.⁶⁸ Tefrik talebi karşısında hâkim; çoğunlukla durumu tespit etmekle yetinmiş takdir hakkını sınırlı kullanmıştır.⁶⁹ Bu

⁵⁹ GSS. 10/48, 10/79, 10/98, 10/100, 10/146, 10/324, 12/71, 12/130, 12/205, 12/290, 12/300, 14/162, 14/188, 14/211, 14/220, 14/290, 16/120, 16/190, 16/232, 17/88, 19/40, 19/111, 19/186, 167/57, 167/170, 168/99, 169/67.

⁶⁰ GSS. 10/93, 10/115, 14/201, 14/212, 16/107, 16/120, 16/226, 16/265, 19/40.

⁶¹ GSS. 18/160.

⁶² GSS. 19/55.

⁶³ GSS. 10/163, 10/ 252, 16/1.

⁶⁴ GSS. 10/163.

⁶⁵ GSS. 10/48.

⁶⁶ GSS. 10/163, 10/188, 13/209, 17/13, 17/88, 17/96, 18/160, 19/40, 19/131, 19/209.

⁶⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.313.

⁶⁸ İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s.146.

⁶⁹ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.43.

tip boşanmaların sebepleri; hastalık ve kusur, nafakayı kesmek, kayıplık ve şiddetli geçimsizlik şeklinde gruplandırılmaktadır.⁷⁰

Kadın, kocasının iktidarsızlığı, uzvunun kesik olması, husyelerinin çıkarılması, akıl hastalığı, cüzzam ve baras gibi hastalıkları sebebiyle boşanma davası açabilmektedir. Ancak, bu kusur ve hastalıkları bilerek evlenmişse, artık bunlara dayanarak tefrik isteyemeyecektir. Sonradan meydana gelen durumlar için ise kadın boşanma davası açamamaktadır. Nikâhtan önce eğer bu kusurlar var ise ve kadının haberi olmazsa, her zaman dava açabilme hakkı vardır. Bir süre susmayı yahut boşanma davası açıp da takip etmemesi dava hakkını düşürmemektedir.⁷¹ İslam hukukunda erkeğe boşanma hakkı verildiğinden karısı hasta veya kusurlu olan bir erkek mahkemeye müracaat etmeden karısını boşayabildiği için tefrik hakkını kullanmaya ihtiyaç duymamıştır. Evlilik süresi içerisinde mevcut olan veya evlilik akdinden sonra meydana gelen bazı hastalık ve kusurlar sebebiyle kadının mahkemeye başvurma hakkı vardır. 3 Şevval 1008/17 Nisan 1600 tarihinde Ayntab mahkemesine yansıyan dava, bu duruma güzel bir örnektir. Boynu İncelü Cemaati'nden Kutlu Hanım, kocası Göcek ile 1,5 yıllık bir evliliği olmasına rağmen bekâretinin bozulmadığını söyleyerek şer' ile lazım gelenin icra edilmesi talebiyle mahkemeye müracaat etmiştir. Kutlu Hanım mahkemeden bir nevi boşanma kararının çıkmasını istemiştir. Kadı hemen boşanma kararı vermeyerek Kutlu Hanımın kocasını mahkemeye çağırıp durumu ondan sormuştur. Koca, durumu inkâr edince kadı, bu defa da görevlendirdiği birkaç kadını bekâret kontrolü için Kutlu'nun evine göndermiştir. Bu kadınların mahkemeye *bekâreti zayii olmamıştır* şeklinde ifade vermeleri sonrasında koca Göcek; *1008 Şevvalin yedinci Cuma gecesi benim yanımda olup eğer Kutlu'nun bekâretini zayii edemezsem, karım benden üç talak boş olsun* şeklinde şart etmiştir.⁷² Ancak Kutlu'nun davası burada bitmemiştir. Bu dava, 8 Şevval 1008/22 Nisan 1600 tarihinde mahkemeye tekrar yansımıştır. Bu defa da Kutlu mahkemede kocasının şartını yerine getiremediğini söyleyerek boşanma talebini yenilemiştir. Kutlu Hatun bir kere daha mahkemece görevlendirilen bayanlar tarafından muayene edildiğinde durumun değişmediği anlaşılmış ve şart üzere boşanma gerçekleşmiştir.⁷³ Bu davada Kutlu Hanım, dönemin şartlarına ve toplumsal baskıya başkaldırarak mahkemeye başvurup kocasının iktidarsız olması nedeniyle evliliğini bitirmeye cesaret göstermesi belki anne olma isteğinden belki de temel fizyolojik ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Yine 20 Safer 1028/ 6 Şubat 1619 tarihinde Evliya ibn Hacı Kasım mahkemeye giderek karısı Sultan binti Veli'nin sahib-i faraş (hastalık sahibi, hastalıklı) olup Çukur Mahallesi'nde babasının evinde kaldığını ve karısı ile adem-i zindeğânı olmadığını söyleyerek olayın yerli yerinde görülmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talep üzerine konuyla ilgili görevli tayin etmiş ve bu görevli, uzman bazı kişilerle Sultan'ın yaşadığı eve gitmiş ve Sultan'dan durum hakkında bilgi almıştır. Sultan'ın

⁷⁰ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, İstanbul 1983, s.393.

⁷¹ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, s.394.

⁷² GSS. 167/135.

⁷³ GSS. 167/136.

kocasının zimmetinde olan mihr-i müeccel ve nafaka-i iddetinden ve her türlü haklarından vazgeçtiğini söylemesi neticesinde evlilik sona ermiştir.⁷⁴ Bu davada Hacı Kasım tefrik hakkını kullanmaktan ziyade, mutsuz giden evliliğini bitirmek istemiş ve Sultan'ın hastalığını da bu durumda kendi lehinde kullanabileceği bir koz olarak kayıtlara geçirmiştir.

Kocanın nafakayı temin etmemesi, Hanefî mezhebinde tefrik sebebi olarak kabul edilmediğinden⁷⁵ kadın nafakasını temin için hukukun kendisine tanıdığı diğer imkânlardan istifade etmiştir. Ayntablı kadınlar, eşlerinin kendilerini nafakasız bırakıp gitmelerini engellemek için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bu tedbirlerin başında kocalarını mahkemeye şikâyet gelmektedir. Mahkeme bu gibi kadınlara uygun gördüğü miktarda nafaka tayin ettirmiştir. Nafakanın miktarı, kocanın ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Kürtünciyan Mahallesi'nde kocası tarafından nafakasız bırakılan Leyla'ya, günlük 10 akçe nafaka verilirken⁷⁶ aynı durumda bulunan Şehreküstü Mahallesi'nden Fatma'ya günlük 5 akçe nafaka takdir edilmiştir.⁷⁷ Bu yöntem dışında kadınlar, ikinci bir yol olarak mahkeme aracılığıyla kocalarına şart ettirerek nafakalarının teminini garantilemeye çalışmışlardır. 21 Rebiyülahir 1047/12 Eylül 1637 tarihinde Tarla-yi Atik Mahallesi'nden Mehmed Bey mahkemeye giderek damadı Seyran'ın, kızı Aytune'yi sürekli nafakasız bıraktığından şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Seyran mahkemede; “*eğer karımı bir daha nafakasız ve kisvesiz bırakırsam benden üç talak boş olsun*” şeklinde şart etmiştir.⁷⁸

Kocanın, hayatta olup olmadığı ve yeri bilinmiyorsa *mefkûd*, evini terk edip giden, uzakta ya da yakında olsun hayatta olduğu halde evine gelmeyen koca da *gâib* olarak nitelendirilmektedir. Hanefî ve Şafî mezhebine göre; mefkûdün ölümüne hüküm etmek, karısı ve malı için emsalinin hayatı kadar bir süre beklemek gerekmektedir. Gaiplikte ise hangi şartta olursa olsun kadına boşanma hakkı verilmemiştir. Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise; evi terk eden kocanın yeri bilinmiyorsa, hâkim; evine dönmesi veya eşini de yanına alması için ihtarda bulunmuş ve bir süre tanımıştır. Süre geçtiği halde gaiplik hali devam etmişse evliliğe son vermiştir. Kocanın yeri belli değilse ve ayrılık bir yılı geçmişse kadının talebi üzerine derhal boşanma kararı vermiştir.⁷⁹ Ayntablı kadınlar, terk edilme ihtimallerine karşı kocalarından nafaka temin etme yollarını zorlamışlar, kocalarının gidip dönmeme ihtimallerini de düşünüp bu konuda da bir çaba içerisine girmişlerdir. Kara Tarla Mahallesi'nden Zahide, kocasının şehir dışına gitmesi gerektiğinde ona; “*eğer bir seneye dönmez isem Zahide benden üç talak boş olsun*”

⁷⁴ GŞS. 19/232.

⁷⁵ Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2., Ankara 1992, s.416.

⁷⁶ GŞS. 19/72.

⁷⁷ GŞS. 20/71. Benzer Davalar İçin Bkz. GŞS.10/152, 11/70, 13/267, 14/225, 14/273, 15/264, 19/8, 20/32, 167/115, 167/195, 170B/206, 170B/209.

⁷⁸ GŞS. 15/56.

⁷⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, s.395.

şeklinde şart ettirmesi⁸⁰ böyle bir çabanın sonucudur. Bu davada Zahide kocasının gelmemesi durumunda, hem zimmetinde olan mihrini ve nafakasını varislerinden talep etme hakkına sahip olmuş hem de ömür boyu onu bekleme zorunluluğunu ortadan kaldırarak yeni bir evlilik yapabilme şansına sahip olmuştur.

Ayntab’da genellikle *hüsn-ü zindegânın* ya da *adem-i zindegânın* kalmadığı şeklinde ifade edilen şiddetli geçimsizlik hali yüzünden pek çok boşanma davası mahkemeye yansımıştır.⁸¹ Geçimsizlik ve kötü muamele durumunu Hanefî ve Şafi mezhepleri boşanma sebebi saymamıştır.⁸² Ancak Ayntablı kadınlar kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini kocalarından herhangi bir şey talep etmeme pahasına olsa dahi muhâlaa yolunu kullanarak bitirmişlerdir. Ammi Mahallesi’nden Saadet, kocası Hasan’ın; “*eğer seni bir daha döversem benden üç talak boş ol*” şeklinde şart etmesine rağmen kendisini dövmeye devam ettiğini ve kötü muameleden bıktığını söyleyerek boşanma talep etmiştir.⁸³ Bu davada Saadet’in kötü giden evliliğini geçimsizlik ve kötü muameleyle dayandırıp tefrik yolunu kullanarak boşanma şansı varken şartlı boşanma yöntemini kullanarak boşanmak istemesindeki temel neden muhtemelen nafaka ve mihr gibi haklarını kaybetmek istememesinden kaynaklıdır.

Tefrik türü boşanmalara bulûğ muhayyerliğine dayalı gerçekleşen boşanmalar da dâhil edilmiştir. Çünkü bu hak kadına da verilmiştir. Şer’i hukuka göre, bir anlamda kız çocuklarını koruma amacıyla, bulûğa ermemiş olsalar dahi velileri tarafından nikâhları kıyılıp evlendirilebilmişlerdir. Hukukçular arasında tartışma olsa da bu tür nikâhların geçerli olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴ Ancak çocuk bulûğa erdiğinde bu nikâhı feshetme hakkına (Hiyârü’l-bulûğ) sahiptir. Bu hakkın ergenliğe ulaştığında kullanılması şarttır, aksi takdirde hak kaybedilmektedir.⁸⁵ Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu tür nikâhların baba ve dede dışında biri tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Şayet baba ve dede çocuğu nikâh etmişse nikâh feshedilememektedir.⁸⁶ Rebiyülevvel 1055/Nisan 1645 tarihinde Çukur Mahallesi’nden Meryem mahkemeye başvurarak nikâhının feshedilmesini talep etmiştir. Çünkü Meryem küçükken amcasının karısı tarafından birisine nikâh edilmiş ve bulûğa erdiğinde nikâha razı gelmemiştir. Kadı, bu durum karşısında Meryem’in nikâhını feshetmiştir.⁸⁷

⁸⁰ GŞS. 10/354.

⁸¹ GŞS. 10/163, 10/252, 16/1, 16/21, 16/33, 16/207, 16/262, 17/192, 17/194, 18/ 160, 168/45.

⁸² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, s.333; Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.118.

⁸³ GŞS. 15/121.

⁸⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, s. 243.

⁸⁵ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s.91.

⁸⁶ Mes’ele: Hind-i nâ-bâligayı, Zeyd nikaâh eylese sahih olur mu? Elcevap: Olur, amma velî babası yahud dedesi değil ise, hiyâr-i feshi vardır, hind bulûğda. M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s.38

⁸⁷ GŞS. 18/232.

Din değiştirme nedeniyle meydana gelen boşanmalar, tefrik türü boşanmalardandır. Hâkim tarafından tefrik kararı ancak kadının Müslümanlığı seçmesiyle gerçekleşmiştir. Çünkü İslam hukuku, erkeğin Müslümanlığı seçmesi durumunda Gayrimüslim karısıyla evliliğini sürdürmesine cevaz vermektedir. Bu tür boşanma Gayrimüslim bir çiftten kadının İslam'ı seçmesi, ancak kocasının Müslümanlığı benimsemeyerek eski dinini koruması durumunda ortaya çıkmaktadır. Müslüman olmayan eşlerden kadının İslam'a girmesi halinde hâkim, erkeğe Müslüman olmasını teklif etmiş, kabul etmediği takdirde eşleri ayırmıştır. Hâkimin evliliği sona erdirmesiyle Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bain talak, Ebu Yusuf'a göre ise fesih meydana gelmektedir.⁸⁸

İslam dini Müslüman kadınların Gayrimüslim bir erkekle evlenerek aile hayatı sürdürmesini yasaklamış, ancak Müslüman bir erkeğin Müslüman olmayan bir kadınla evlenmesini yasaklamamakla birlikte, caiz de görmemiştir. Meryem adlı zimmî bir kadının Müslüman biriyle evlendiğinde İslam dinini kabul etmesi⁸⁹ belki de toplumda zimmî bir kadınla evlenmenin hoş karşılanmamasından kaynaklıdır. Agop adlı zimmî erkeğin İslamiyeti kabul etmesinde⁹⁰ eş bahsinin geçmemiş olması ya Agop'un bekâr olduğunu ya da evliyse Agop'un bu evliliği sürdürmede dinen bir sakınca bulunmadığı bilgisine sahip olduğunu akla getirmektedir.

V. BOŞANMANIN KADIN, ERKEK VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Hangi nedene bağlı olursa olsun evliliğin sona ermesi halinde karı-koca arasındaki bütün münasebetlerin evlilikten önceki hale dönmesi mümkün değildir. Ancak boşanmanın kişilere yüklediği bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Bu sorumluluklardan biri, kadının iddet beklemesidir. Bilindięi gibi iddet, ölüm veya boşanma halinde bahse konu olmuştur.⁹¹ Kocası ölen ya da boşanan bir kadının yeniden evlenebilmesi için üç defa haiz görüp arınması şarttır. Kadı yeniden evlenmek isteyip kendisine başvuran kadınlara bu süreyi aştıklarına ve üç defa haiz görüp arındıklarına dair yemin ettirmiştir.⁹² Ancak kadı onay verirse kadın yeni biriyle nikâh olabilmıştır.⁹³ Ayntab'da boşanan kadınlar zifaf vaki olmuşsa, üç temizlik müddeti iddet beklemişlerdir.⁹⁴ Bu sürenin konulmuş olmasının nedeni kadının hamile olup olmadığının tespitidir. Sürenin kullanılması kadının hamileliği söz konusu ise doğacak çocuğun sorumluluklarının kime ait olacağı konusunda ortaya çıkacak çatışmaları engellemiştir. Boşanan çiftlerde bu süreyi beklemek kadının, süre boyunca kadının nafakasını temin etmek de erkeğin

⁸⁸ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.206.

⁸⁹ GŞS. 167/219.

⁹⁰ GŞS. 11/1.

⁹¹ Cin, *Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.204.

⁹² GŞS. 17/3, 162/36, 167/77, 10/189.

⁹³ GŞS. 170B/135.

⁹⁴ GŞS. 10/111, 10/189, 12/95, 14/183.

sorumluluğundadır. Burada bahse konu olan iddet nafakasıdır. Yani arka arkaya üç hayz tamamlanıncaya kadar kadın iddet nafakası alabilecektir. İddet nafakası evlilik akdinin sonuçlarından ve evliliğin sona erdirilmesi durumunda da kadının belli bir süre hayatını devam ettirebilmesinin güvencesidir. Tıpkı mihr gibi nafakanın da tasarruf kontrolü kadına aittir. Kadın boşanma durumunda mahkemeye müracaat ederek ya iddet nafakasından vazgeçtiğini kayıt altına aldırılmış ve böylece istemediği bir evlilikten rahatlıkla kurtulabilmiş⁹⁵ ya da kendisini boşayan kocasının zimmetinde olan nafakasını mahkeme aracılığıyla alabilmiştir.⁹⁶ İbn-i Şeker Mahallesi'nden Fatime, kendisini boşayan kocası Cuma'nın zimmetinde olan mihr ve iddet nafakasına karşılık 3 esedî guruşu mahkeme huzurunda almış ve kocasının zimmetinden ibra ve ıskat ettiğini kayıt altına aldırılmıştır.⁹⁷ Ayntablı kadınlar, boşandıkları kocalarından iddet nafakası ve mihrlerini aldıktan sonra kocalarıyla herhangi bir alâkalarının kalmadıklarını kayıt altına aldırılmalarının nedeni kadın tarafından gelebilecek yeni hak talebinin önüne geçmek isteyen kocanın yaptırımı olarak düşünülmektedir.

Eşlerin boşanması halinde çocukların bakımının hangi yaşlara kadar kimler tarafından üstlenileceği konusu da önemli bir sorundur. Bu mesele fıkıh kitaplarında “Hidane” başlığı altında incelenmektedir. Erkek çocuk, kendi kendini idare edebilecek duruma geldiğinde hidane müddeti sona ererken, kız çocukları için ise hidane müddeti buluşa erinceye kadar devam etmiştir. Boşanmalarda hidane hakkına öncelikle anne sahiptir. Ancak annenin zina etmesi, hırsızlık yapması, gayri ahlaki yaşaması çocuğa zarar ve ihmal ifadesi olacağından öncelik hakkını kaybetmiştir.⁹⁸ Ayntab'da boşanan çiftlerde hidane hakkı genellikle anneye verilmiştir. İbn-i Eyüb Mahallesi'nden Murad, eşi Fatma'dan anlaşmalı olarak ayrılınca üç çocuğun velayetini annelerine vermiştir.⁹⁹ Kanalcı Mahallesi'nden Ayşe, mahkemede mihr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçmiş kızı Emine için de nafaka istememiştir. Ayşe, kızı Emine'nin kendi yanında kalmasını talep etmiş ve bu talebi mahkemede olumlu karşılanmıştır.¹⁰⁰

Boşanma sonucunda çocukların mağduriyetlerinin önlenmesi amacıyla kendilerine mahkeme tarafından günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek oranda nafaka tayin edilmiştir. Bu nafaka miktarı, zamana ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Akyol Mahallesinde yaşayan Karaman bin Tanrıverdi, oğlu İlyas için; “*nafakaya muhtaçtır ve takdir-i nafaka olunmasını talep ederim*” diye mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine mahkemeden İlyas'a günlük bir para ve bir akçe nafaka verilirken¹⁰¹; Câbi Mahallesi'nden küçük bir çocuğun vasisi olan Fatma'nın

⁹⁵ GŞS. 10/48, 10/98, 10/115, 11/109, 13/232, 15/347, 16/1, 17/28.

⁹⁶ GŞS. 13/232, 13/233, 14/154, 15/113, 15/258, 15/352.

⁹⁷ GŞS. 16/100

⁹⁸ Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s.294.

⁹⁹ GŞS. 16/34.

¹⁰⁰ GŞS. 17/96.

¹⁰¹ GŞS. 10/72

çocuk için mahkemede nafaka talep etmesiyle günlük üç pare nafaka verilmiştir.¹⁰² Yine dağılan ailelerin kendi işlerini kendi görecekle yaşa gelemeyen çocukları için, belli bir yaşa gelene kadar ailelerinden kalan mallarını tasarruf etme ve onlara günlük nafaka adıyla tayin edilen parayı sarf etmek üzere kadı veya naib tarafından uygun görülen bir kişi vasî tayin edilmiştir. Ayntab'da vasî tayinlerinin sayısı oldukça fazladır.¹⁰³ Bunlar arasında varisleri ölen mirasçılar arasında hukukî korunmaya ihtiyaç duyulan küçük çocuklara vasi tayininde daha hassas davranıldığı göze çarpmaktadır. Küçüklerin ölen ebeveyni anne ise ve babaları ölmemiş hayattaysa vasî tayinine ihtiyaç duyulmamıştır. Baba kanunî vasî olarak çocukların haklarını koruma görevini üstlenmiştir. Ancak baba vasî olacak ehliyetlere ve güvenilir olmak gibi şartlara haiz değilse mahkeme tarafından vasî tayini cihetine gidilmiştir.¹⁰⁴ Ayntab mahkeme kayıtlarında ölen baba ise ve baba tarafından önceden bir vasî tayin edilmemişse mahkeme ölen kişinin çocukları için en yakın akrabasını çoğunlukla annesini¹⁰⁵ vasî tayin etmiştir. Anneden başka amca¹⁰⁶, amca çocuğu¹⁰⁷, dede¹⁰⁸, ağabey¹⁰⁹, abla¹¹⁰, babaanne¹¹¹, hala¹¹² gibi yakın akrabalar vasî tayin edilmiştir.

SONUÇ

XVII. yüzyılda Ayntab'da aile birliğinin sona erme nedenlerinden olan boşanma, İslam ve Osmanlı hukukuna göre gerçekleşmiştir. İslam hukuku prensip itibarıyla, evliliği eşler arasında sürekli bir hayat ortaklığı şeklinde sürmesini kabul etmiş, ancak eşler arasında sıkıntılar olduğu durumda da boşanmaya izin vermiştir. Ayntab'da evli çiftler İslam hukukunun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde kendilerini zorlayan ve hayatlarını çekilmez hale getiren evliliklerinden kurtulmak için mahkemeye başvurmuşlardır.

Mahkeme kayıtlarında Ayntab şehrinde üç türlü boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki kocanın tek taraflı irade beyanına dayalı olarak gerçekleşen boşanmadır ki bu talak olarak adlandırılmaktadır. Bu tip boşanmalarda

¹⁰² GŞS. 10/225. Benzer Örnekler için bkz. GŞS.10/104, 10/136.

¹⁰³ GŞS. 10/87, 10/104, 11/102, 11/111, 12/89, 12/145, 13/104, 13/10, 14/161, 14/254, 15/38, 17/5, 17/119, 18/14, 18/165, 19/25, 19/217, 167/51, 167/59, 168/2, 168/7, 170A313, 170B/95.

¹⁰⁴ Mehmet Akif Aydın, "Eyüp Şer'iyye Sicillerinden 184, 185 ve 188 no'lu Defterlerin Hukuki Tahlili", *18. Yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Editör: Tülay Artan), İstanbul 1998, s.65.

¹⁰⁵ GŞS. 10/60, 10/87, 16/92, 20/9.

¹⁰⁶ GŞS. 10/107, 16/112, 16/121.

¹⁰⁷ GŞS. 10/311.

¹⁰⁸ GŞS. 10/276.

¹⁰⁹ GŞS. 10/175, 170B/195.

¹¹⁰ GŞS. 16/73.

¹¹¹ GŞS. 15/480, 16/228.

¹¹² GŞS. 15/229.

koca herhangi bir gerekçe göstermediği gibi, durumu mahkemeye tescil ettirme zorunluluğunu da hissetmemiştir. Bu şekilde kocaları tarafından terk edilen kadınların mihr ve nafaka hakları var olup bu haklarını ancak zina ve toplumsal kurallara aykırı ağır bir suç işlediklerinde kaybetmişlerdir. Kocaya verilen bu hakkın gereksiz kullanılmaması için bazı tedbirler alınmış ve talak bazı şartlara bağlanmıştır. Bunun amacı evliliklerin devamını sağlamaktır. İkinci boşanma şekli karşılıklı anlaşmayı ifade eden muhâlâa'dır. Kadın, muhâlâa yoluyla kocasından ayrılabilir. Ancak çoğunlukla kocasını buna ikna etmek için mihr ve nafakasından vazgeçmek durumunda kalmıştır. Üçüncü tür boşanma şekli hastalık, kusur, nafakayı kesmek, kayıplık ve şiddetli geçimsizlik durumunda hakîmin kararıyla gerçekleşen Tefrik' dir.

Ayntab'da hangi şekilde boşanmış olurlarsa olsunlar, çiftlere iddet süresi ve iddet nafakası gibi çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Ayrıca boşanan ailelerin çocuklarını korumak amaçlı çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin başında nafaka ve vasî tayini gelmektedir.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

Milli Kütüphane-Ankara

Gaziantep Şer'ıye Sicilleri (GŞS)

10 (1012- 1014 / 1603- 1605)

11 (1017 / 1608)

12 (1027- 1028 / 1617- 1618)

13 (1038- 1039 / 1628- 1629)

14 (1044- 1045 / 1634- 1635)

15 (1045- 1047 / 1635- 1637)

16 (1051- 1052 / 1641- 1642)

17 (1055- 1056 / 1645- 1646)

18 (1055- 1056 / 1645- 1646)

19 (1057- 1058 / 1647- 1648)

20 (1060- 1061 / 1650- 1651)

162 (1015–1016–1019–1024/ 1606–1607- 1610–1615)

167 (1008- 1109 / 1599- 1600)

168 (1030 / 1620)

169 (1029- 1030 / 1619- 1620)

170A (1032 / 1622)

170B (1033 / 1623)

2-Diğer Kaynaklar

ACAR, İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000.

AKTAN, Hamza, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara 1992, s.396-433.

ALTINÖZ, İsmail, “Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)”, *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146.

_____, Dulkadirli Eyâletinin Kuruluşu ve Gelişmesi, Kahramanmaraş 2009.

ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, C.XXXIII, s.112.

AYDIN, M. Akif “Eyüp Şer’iyye Sicillerinden 184, 185 ve 188 Numaralı Defterlerin Hukuki Tahlili”, *18. Yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, (Editör: Tülay Artan), İstanbul 1998, s. 65-72.

_____, “Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: V, İstanbul 1985, s.1-12.

_____, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s.1-24.

_____, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

_____, “Aile”, *DİA*, C.II, s.196-200.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.II, İstanbul 1968.

CİN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976.

_____, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974.

CİN, Halil-AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, II, İstanbul 1996.

ÇINAR, Hüseyin, “18. Yüzyılda Ayıntab (Antep) Sancağı’nın İdari ve Mali Yapısı”, (Ed. Erol Özvar-Arif Bilgin), *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, İstanbul 2008, s.267–297.

_____, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

DARKOT, Besim –DAĞLIOĞLU, Turhan, “Ayntab” *İA (İslam Ansiklopedisi MEB)*, C.II s.64-67.

DOĞAN, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, İstanbul 2000.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, İstanbul 1983.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983.

EL-KAYSİ İbrahim, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (Ter. Nusrettin Boleli), İstanbul 1985.

ERTEN, Hayri, *Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, Ankara 2001.

Gaziantep İl Yıllığı 2002, Gaziantep 2002, s.1-5.

GÖKHAN, İlyas, “Gaziantep Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi”, (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu 22 Ekim 1999*, Gaziantep 2000, s.59-65.

GÖKÇE, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazılar Temel Karamlar Yapı ve Tarihi Süreç*, I, Ankara 1990, s.205-224.

KALELİOĞLU, Ejder, “Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası”, *AUDTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3–4 (1971), s.140-155.

_____, “Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler”, *DTCFD*, XXVIII / 3–4 (1970), Ankara 1977, s.39-98.

KARAMAN, Hayreddin, “ İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo-Kültrel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara 1993, s. 385–395.

_____, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. II, İstanbul 1974.

KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, (1839–1876), Bursa 1998.

ÖZDEĞER, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988.

ÖZKALP, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir 1996.

PAMUK, Bilgehan, “Conditional Divorce in Ottoman Society: A Case from seventeenth-Century Erzurum”, *Bilig*, Winter/2008, Number 44, s.111-120.

SCHACT, Joseph, “Nikâh”, *İA (İslâm Ansiklopedisi-MEB)*, c.IX, s.257–261.

ÜÇÖK, Coşkun- MUMCU, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1991.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbasiler Devri”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi III*, İstanbul 1992, s.19-497.

Ending Process of the Family Union in Ayntab City (1600-1650)

In 17th century in Ayntab the divorce which is one of the causes of ending family union had been performed according to Islam and Ottoman law. Islamic law as a principle admitted marriage between the spouses is a permanent life partnership, but also let the divorce if the couple's have problems. Married couples in Ayntab city used to go appeal courts in order finish their intolerable and difficult marriage with the rights provided by Islam Law.

It's seen in court records that in Ayntab City the divorce used to perform in three types. The first one of them is based the husband's one way declaration and called as *talaq*. In this type of divorce the husband did not show any reason and even he did not feel any obligation to register the situation to court. According to this type of divorce the women abandoned by their husband have mihr and alimony rights and the divorced women lost these rights if they commit adultery or any heavy crime against public rules. Some of the precautions had been taken in order not to be used this *talaq* rights in unnecessary conditions by the husband and some conditions related to *talaq* had been tied in order to extend the marriage. The second divorce type express mutual consent which is called as *Hul'u* or *Muhâlaa*. Women could leave from her husband by the way of *Muhâlaa* but mostly women had to give up her mihr and alimony rights in order to convince her husband. The third divorce type is done by the judge decision at the case of various diseases, defects, to stop paying alimony, being lost or serious problems and called as *tefrik*.

Responsibilities of iddet period or iddet alimony charged to divorced couples without taking consideration their divorce type. Besides some precautions had been taken in order to protect the children of the divorced families, the important of them alimony or to appoint guardian.